

сучасної психології. Випуск 9. – 2010. – С. 612.

2. Рибалка В.В. Психологія праці та професійної підготовки особистості: Науково-методичний посібник / За ред. Г.О.Балл, П.С.Перепелиці, В.В.Рибалки; кол. авторів. – К: ІПППО АПН України, 2001. – 330 с.

3. Рибалка В.В. Особистісний підхід в освіті / В. В. Рибалка. // Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку: Збірник статей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції – Миколаїв: МФ НаУКМА, 2002. – С. 222.

4. Пряникова Е.Ю. Профорієнтація: учеб. Пособие для студ. Высш.учеб.заведений /3-е изд. – М.: “Академия”, 2007. – 496 с.

УДК 373.5.017.4:331./01-057.874

Федун Л. М.

м. Київ

СУЧАСНІ МЕТОДИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

В статті обґрунтовується специфіка формування домагань старшокласників у сфері гуманітарних професій за допомогою кейс-методу.

Ключові слова: професійні домагання, гуманітарні професії, кейс-метод.

Розгортання ринкових економічних процесів в Україні супроводжуються стрімким зростанням на ринку праці конкуренції між фахівцями високої професійної кваліфікації. Такі тенденції помітні, передусім, у зростанні попиту на кваліфіковану робочу силу, яка відповідає і в змозі на високому рівні забезпечити просування готової продукції від виробника до споживача. Саме тому сучасні умови висувають принципово нові вимоги до рівня підготовки професійно компетентних, мобільних і активних фахівців, здатних швидко модернізувати свою діяльність і

оволодіти достатнім рівнем знань, професійних умінь і навичок. В означені вище жорсткі умови ринку праці й потрапляє молодь після закінчення загальноосвітнього навчального закладу, яка прагне здобути надійну професію та мріє про вагомі професійні досягнення, що свідчить про актуальність і соціальну значущість проблеми формування у старшокласників адекватних домагань у сфері гуманітарних професій.

Загальновідомо, професійне самовизначення має відповідати й узгоджувати бажання і можливості особистості та попит на ринку праці на певні професії. Якраз збагатити досвід вирішення такого протиріччя і, передусім, на етапі закінчення юнаками та дівчатами загальноосвітньої школи, в змозі методи розв'язання проблемних профорієнтаційних ситуацій. Зважаючи на означене вище метою статті є обґрунтування специфіки формування домагань старшокласників у сфері гуманітарних професій за допомогою методів вирішення проблемних ситуацій, до яких належить також і “кейс-метод”.

Розкриємо сутність і значущість професійних домагань старшокласників у процесі їх професійного самовизначення, що дасть змогу нам обґрунтувати необхідність використання у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками “кейс-методу”. Відзначимо, теоретико-методологічне обґрунтування поняття “професійні домагання особистості” здійснено в працях К. Альбуханової-Славської, Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Божович, Г. Костюка, А. Леонтєва, В. Мясищева, С. Рубинштейна, К. Платонова. Вітчизняними дослідниками доведено, що професійні домагання та їх самооцінка є складовими структури самосвідомості особистості, які представляють “Я-образ” соціального, життєвого й професійного самовизначення суб'єкта. Якраз у площині усвідомлення свого “Я” та ставлення до самого себе перебуває категорія “домагання”, завдяки якій розкриваються можливості пояснення цілеспрямованості особистості, механізмів її активності (мотиви, бажання, потяги, прагнення, проекти, плани, змісти, прогнозування й ін.) у досягненні певного в різних видах

діяльності соціально-професійного статусу [1; 3; 4].

В останні роки увага вітчизняних науковців (Т. Титаренко І. Лебединська та ін.) зосереджена, переважно, на дослідженнях домагань особистості (особистісних, соціальних, професійних) у межах категорії “Я-образ” і таких його компонентів як самоповага, самооцінка, саморегуляція. Ці дослідження ґрунтуються на основних положеннях теорії життєвого шляху особистості, найважливішою умовою якого є життєва перспектива як образ бажаного та усвідомлюваного можливого майбутнього життя. На думку К.Абульханової-Славської така перспектива дає людині можливість організувати власне життя, планувати та реалізувати його. Якраз домагання особистості спонукають її до здійснення саме тієї діяльності, яка відповідає цим домаганням. Крім того, на думку вченої, домагання це більш узагальнений механізм особистості, ніж її мотиви, і різниця між мотивацією та домаганнями полягає в тому, що коли змістом мотивації є те, на що спрямовані потреби (тобто їх предметна спрямованість), то домагання виражають ціннісну характеристику самого суб’єкта і його життя [1].

Вітчизняні дослідники (І.Бех, Т.Титаренко) наголошують на необхідності вивчення домагань особистості у взаємозв’язку з емоційною сферою, самооцінкою, які формуються і проявляються в діяльності. Так, зокрема, І. Бех, характеризує особливості підліткового віку, доводить, що підліток обирає для себе “еталон дорослого”, через який він сприймає й оцінює себе, але який, однак, не завжди відповідає справжнім його можливостям. В результаті самооцінка підлітка часто коливається, вона нестійка і переважно неадекватна. Підліток або недооцінює, або, навпаки, переоцінює себе: рівень його домагань часто не відповідає рівню фактичних досягнень. Поведінка, яка регулюється подібною самооцінкою, може призвести до конфлікту з оточуючими [3, с. 119].

Розглядаючи життєві домагання особистості як потребове ставлення людини до власного життя, Т.Титаренко приходять до висновку, що вони є динамічною моделлю бажаного майбутнього життєвого світу, рамкою, в яку

людина хоче запакувати своє життя. Це активне, емоційне, стійке, цілеспрямоване, конкретне ставлення до себе і свого оточення, до часу свого життя, до власного майбутнього, в якому враховуються колишні поразки і перемоги, інтереси особистості та соціуму, потреби соціалізованого “Я” і глибинного єства, інтенції потенціалу. Життєві домагання відрізняються від життєвих цілей, планів, мрій і намірів, вони задають швидкість і напрямок руху, формують загартованість до перешкод і випробувань, допомагають переосмисленню свого теперішнього життя, визначають завтрашні резерви [4, с. 5-7].

Означене нами вище дає змогу стверджувати, професійне майбутнє у формі професійних домагань, яке старшокласник уявляє як потенційно можливе, як перспективу професійного зростання, виконує функції узагальнення досягнутого рівня та задає напрям майбутньої активності як суб’єкта обраної діяльності. Варто також відзначити, що вибір майбутньої професії, основу якого складають обґрунтовані, дієві та адекватні професійні домагання особистості, залежить від зовнішніх (специфіка профільного навчання, близьке соціальне оточення тощо) та внутрішніх факторів (загальні та індивідуальні здібності, рівень навчальних досягнень, сформованість професійно-важливих якостей тощо). Тому можна з упевненістю стверджувати про сформованість професійних домагань є необхідною передумовою усвідомленого та обґрунтованого професійного самовизначення особистості. Таким чином професійні домагання старшокласника, як особистісне утворення раннього юнацького віку, визначають його прагнення обрати професію й досягнути в майбутньому цілей певної складності.

Прагнення суб’єкта досягти результату певного рівня складності розкриємо на прикладі гуманітарних професій, які вимагають знань іноземної мови. Ці професії ми розподілили на чотири групи, що дало змогу нам окреслити напрями, місце і складність використання “кейс-методів” у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками.

1. Професії, у яких знання іноземної мови достатньо на рівні побутового спілкування (сфера торгівлі, готельного та ресторанного бізнесу тощо). Варто підкреслити, що володіння людиною іноземною мовою як ознака її освіченості, культурного розвитку, не є предметом досліджень фахової підготовки спеціалістів цієї групи. Тут йдеться саме про ті професії, у яких спілкування з іноземцями входить у загальну структуру функціональних обов'язків людини, але воно не домінуюче. Для виконання таких професійних обов'язків необхідно і достатньо володіти заздалегідь заданим і, як правило, незначним рівнем знань з іноземної мови, інколи й кількох, у межах фахової лексики.

2. Професії, які передбачають співпрацю вітчизняних та закордонних спеціалістів на різному рівні (рівноправна співпраця, роботодавець – підлеглий, підлеглий – роботодавець). Ці професії передбачають постійну і тривалу взаємодію спеціалістів у межах заданих виробничих функцій і тому вони повинні володіти, крім побутового рівня, поглибленими знаннями з іноземної мови у певній виробничій галузі. Наприклад, представник туристичної організації, професійна діяльність якого передбачає перебування в іншомовному середовищі, постійно вирішує стратегічні, тактичні та повсякденні питання взаємодії тощо. Або ж торгівельний представник закордонного підприємства (компанії) в Україні, до професійних обов'язків якого належать ті, що пов'язані з постійним узгодженням руху товару або ж послуги. Йому також необхідно володіти на побутовому рівні тією іноземною мовою, інтереси якої він представляє, та достатньо бути ознайомленим з фаховою лексикою, пов'язаною з предметом співпраці.

3. Педагогічні професії, специфічною особливістю яких є створення середовища для оволодіння іноземною мовою дітьми, молоддю та дорослими. Це, як правило, спеціалісти, які володіють досконало однією з таких мов. Проте найвагомішою відмінністю таких професій від попередньо охарактеризованих нами є те, що вчителі для ефективного виконання своїх професійних обов'язків мають мати достатньо глибокі знання у галузі, перш

за все, педагогіки і психології, дидактики, теорії і методики навчання і виховання тощо. Тому предметом їх праці, передусім у навчальних закладах системи освіти, є особистість, з притаманними їй віковими та індивідуальними особливостями, яка розвивається, самовдосконалюється і прагне оволодіти іноземною мовою. А це свідчить про те, що для такого спеціаліста іноземна мова є засобом, який забезпечує особистісне і професійне самозростання того, кого навчають і виховують.

4. Професії, предметом діяльності яких є фаховий переклад. Відразу наголосимо про відповідальність людини яка перекладає нормативно-правові, господарські та інші документи, що перебувають у межах міжнародних і міждержавних відносин. З огляду на це найважливішою особливістю цієї групи професій, яка відрізняє їх від попередніх трьох виділених нами груп, є велика ціна стилістичних, мовних й пунктуаційних огріхів у професійній діяльності людини. Звичайно, для їх уникнення варто досконало володіти іноземною мовою на рівні її носіїв, але високі стандарти до таких спеціалістів виявляються також в тому, що предметом їх перекладу, переважно, є конфіденційна інформація. Тому до фахівців цієї професії висуваються також надзвичайно високі вимоги до їх особистісних та моральних характеристик. Крім того, фахова перекладацька діяльність різноманітна, фахівці цієї сфери здійснюють усний (послідовний, синхронний, нашіптування) та письмовий переклад тексту. В поле їх діяльності потрапляє переклад технічної, медичної, юридичної та іншої документації (інструкцій, контрактів, статутів, звітів), вони забезпечують проведення міжнародних конференцій (семінарів, круглих столів, зустрічей), без них не можуть проводитися будь-які переговори (саміти) і звичайно науково-технічна та виробнича співпраця.

Проаналізуємо також й іншу специфічну особливість перекладацької фахової діяльності людини, яка відрізняє цю групу професій від першої, другої та третьої. Її сутність полягає в тому, що у процесі перекладу, особливо усного, потрібно передати адекватно не лише зміст тексту, а й

чуттєві та емоційні його ознаки. Тому, наприклад, спеціаліст з синхронного перекладу повинен володіти не лише досить високим рівнем розвитку оперативної пам'яті (зберігання невеликого об'єму інформації впродовж короткого проміжку часу), зосередженістю і розподілом уваги, а й вміти чуттєво сприймати, перекладати, емоційно й адекватно її відтворювати, одночасно нівелюючи власний емоційний стан і ставлення до інформації та носія повідомлення. А це свідчить про те, що професія “перекладач” належить до емоційного напружених і складних професій, яка висуває підвищені вимоги до професійних, морально-психологічних та особистісних властивостей особистості. Складність професійної діяльності перекладача й формує відповідне соціальне замовлення на рівень і якість їх підготовки.

Отже, залежно від особливостей та умов праці фахівців, які використовують у своїй професійній діяльності знання іноземної мови, їх умовно можна розподілити на чотири групи, кожній з яких притаманний певний рівень включеності іншомовного спілкування виробничий процес (обслуговування, торгівля, переклад, навчання тощо). Охарактеризовані нами вище групи професій гуманітарної сфери, у яких іншомовне спілкування входить до виробничої діяльності, та уточнення сутності поняття професійні домагання старшокласника, дають змогу окреслити напрями використання у системі традиційної професійної орієнтації учнів методів вирішення проблемних ситуацій, до яких належить також і “кейс-метод”.

Відзначимо, на даний час зміст, форми та методи формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення достатньо глибоко розкриті в працях колективу (О.Мельник, О.Морін, Л.Гуцан, І.Ткачук, З.Охріменко, О.Скалько) лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України. Ними розроблено програмно-методичний профорієнтаційний комплекс для старшої школи (програми для загальноосвітніх навчальних закладів “Побудова кар'єри”, робочі зошити до навчальних програм профорієнтаційного спрямування, щоденник вибору профілю навчання та ін.) яким передбачено,

зокрема, виконання учнями професійних випробувань у формі проектних, технологічних, пошукових, аналітичних, дослідницьких та творчих робіт [6; 7; 8; 9; 10]. Така профорієнтаційна діяльність особистості на етапі вибору майбутньої професії, стверджують дослідники, забезпечить: виховання в учнів ставлення до себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, усвідомлення своєї індивідуальної неповторності, відповідальності та впевненості у досягненні майбутнього професійного успіху; активізацію процесів самопізнання, самооцінки та актуалізацію потреби в самовдосконаленні; формування системи знань учнів про зміст та структуру світу професій, сучасні вимоги соціального середовища до фахівців на ринку праці, стратегію і тактику реалізації визначених напрямів власного кар'єрного зростання у майбутньому; ознайомлення учнів із способами і прийомами прийняття обґрунтованих рішень про вибір майбутньої професії, забезпечення їх практичним досвідом пошуку необхідної інформації для розробки або ж удосконалення стратегії професійного зростання у майбутньому [6, с. 44].

З-поміж виділених вище цілей реалізації програмно-методичного комплексу профорієнтаційного спрямування в сучасній профільній школі “кейс-методи” якраз і перебувають у площині збагачення досвіду юнаків і дівчат у вирішенні проблемних профорієнтаційних ситуацій (поле пошуку інформації про професію, розробка або ж корекція програми професійного самовдосконалення, стратегія і тактика вибору професії, сучасне і майбутнє середовище праці тощо).

Відзначимо, термін “метод” означає шлях, спосіб просування до очікуваного результату, який характеризується трьома ознаками: визначається метою діяльності, способом засвоєння і характером взаємодії суб'єктів. Під методами професійної орієнтації учнів слід розуміти способи спільної діяльності педагога й учнів, які забезпечують підготовку школярів до професійного самовизначення. Вони поділяється на: пояснювально-ілюстративні або репродуктивні (бесіда, розповідь, пояснення, лекція,

демонстрація та ілюстрація явищ і процесів); інформаційно-пошукові (проблемний виклад, евристичні бесіди, методи організації дослідницької діяльності, спостереження, робота з навчальною та іншою літературою); активні методи (ділові ігри, метод занурення з елементами гри, “мозковий штурм”, контекстне навчання, ігри-вправи, розгляд і аналіз профорієнтаційних ситуацій, тематичні дискусії, виробничі задачі з використання технічних, технологічних і економічних ситуацій, змагальні методи і ін.) [5, с. 32]. Означена вище класифікація методів професійної орієнтації учнів дозволяє констатувати, що “кейс-методи” належать до групи активних, а саме методу розгляду й аналізу профорієнтаційних ситуацій. Підтвердимо це припущення.

Кейс-методи (case study), за визначенням Г.Багієва та В.Наумова, це спосіб навчання і виховання, який спрямований на безпосереднє вирішення практичних ситуацій. До групи цих методів належать: кейс стаді (case studies) – метод вивчення ситуацій; кейс сторі (case stories) – метод ділових історій; безпосередньо метод кейсів (case method) – наповнення кейсів рішеннями. Залежно від мети використання їх поділяють на ілюстративні, аналітичні та пов’язанні з необхідністю прийняття рішення. Специфічною особливістю цих методів є те, що в процесі заняття обговорюються ділові ситуації та виробничі завдання, які заздалегідь підготовлені педагогом на основі досвіду професійної діяльності фахівців. [2].

Відзначимо, принциповою новизною “кейс-методів” є те, що проблемні ситуації для аналізу та знаходження рішення беруться з безпосередньої практики і вирішуються самостійно учасниками навчально-виховного процесу. Функціями педагога, за умови використання цього методу, є підготовка переліку проблемних ситуацій, інструкція та опосередковане керівництво процесом дискусії. Звичайно, що така специфічна особливість зумовила використання таких методів спершу у системі підготовки менеджерів, які в такий спосіб накопичували досвід прийняття управлінських рішень. На даний час ці методи розповсюдилися й на інші сфери

загальноосвітньої і професійної підготовки майбутніх спеціалістів. Про те до цього часу у системі професійної орієнтації учнівської молоді вони не використовуються, окрім окремих елементів для активізації професійного самовизначення старшокласників на етапі закінчення ними загальноосвітньої школи.

Розглянемо можливості використання “кейс-методу” для формування адекватних і дієвих домагань старшокласників у сфері гуманітарних професій на прикладі розробленої нами класифікації, залежно від рівня знань іноземної мови. При цьому наголосимо, що, як свідчить наш досвід, ефективним їх використання є, передусім, під час вивчення предметів варіативної складової навчальних планів старшої профільної школи. Проблемними виробничими ситуаціями для першої групи професій, рішеннями яких наповнюються кейси старшокласників, є приклади зі сфери торгівлі, готельного та ресторанного бізнесу (наприклад: пояснити туристу специфічні особливості національної кухні, ввівши певну додаткову перемінну в часі або ж просторі). Для групи професій, які передбачають співпрацю вітчизняних та закордонних спеціалістів на різному рівні такими проблемними ситуаціями є: перебування фахівця в іншомовному середовищі (самообслуговування, непередбачуваність ситуації, збереження самостійності у прийнятті рішення тощо); перебування закордонного представника в Україні (специфіка підприємництва в нашій державі, неузгодженість фахової термінології, проблема особистісного ставлення до взаємодії та ін.). Специфічними та достатньо цікавими для учнів є проблемні ситуації для групи педагогічних професій (зміна соціального статусу старшокласника, пояснення окремих лексичних і орфографічних правил для інших, доповідь або ж презентація окремої теми тощо). Найширші можливості для використання цього методу розкриваються в четвертій групі професій, оскільки предметом праці цих фахівців є усний (послідовний, синхронний, нашіптування) та письмовий переклад. Проблемними виробничими ситуаціями для цієї групи професій є організація і проведення семінарів,

круглих столів, зустрічей, переговорів та ін. Такі напрями профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в процесі суспільно-гуманітарного напряму профільного навчання, які моделюють безпосередньо окремі виробничі ситуації є не що іншим, на нашу думку, як професійним випробуванням, в процесі яких у них формуються адекватні професійні домагання в обраній або ж бажаній професії.

Отже, цей метод профорієнтаційної роботи зі старшокласниками доповнює розроблений у лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України програмно-методичний профорієнтаційний комплекс формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення і, насамперед, у питанні організації професійних випробувань. Адже він дає змогу вирішити протиріччя між бажаннями учня, представленими у формі професійних домагань, та вимогами майбутньої професії завдяки випробуванню своїх можливостей безпосередньо в практичній діяльності, яка моделюється за допомогою “кейс-методу”.

Література:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А.Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.
2. Багиев Г.Л. Руководство к практическим занятиям по маркетингу с использованием кейс-метода: электронный учебник / Г.Л.Багиев, В. Н. Наумов. – интернет издание, 2003. (режим доступа <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/12668.html>)
3. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. – К.: Либідь – Кн. 1.: Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади / І.Д.Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
4. Життєві домагання особистості: монографія / Т.М.Титаренко, І.В.Лебединська, Н.В.Анікіна, О.Я.Кляпець та ін.; за ред. Т.М.Титаренко. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 456 с.
5. Мельник О.В. Зміст, форми та методи профконсультаційної роботи зі

старшокласниками в процесі профільного навчання: науково-методичний посібник для вчителів / О.В.Мельник. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 56 с.

6. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів “Побудова кар’єри” (для 10 – 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів) (70 год.) / І.Д.Бех (науковий консультант), О.В.Мельник, Л.А.Гуцан, О.Л.Морін, І.І.Ткачук, О.В.Скалько, С.М.Дятленко, М.Л.Шабдінов //Трудова підготовка в закладах освіти. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – №3 (55). – С. 43 – 56.

7. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: науково-методичний посібник для вчителів / За ред. О.В.Мельника. – К., 2009. – 223 с.

8. Робочий зошит навчальної програми профорієнтаційного спрямування “Людина і світ професій” (для 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів) (35 годин) / О.В.Мельник, О.Л.Морін. – К.: “Четверта хвиля”, 2009. – 45 с.

9. Робочий зошит навчальної програми профорієнтаційного спрямування “Людина і світ професій” (для 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів) (9 годин) / О.В.Мельник, І.І.Ткачук. – К.: “Четверта хвиля”, 2009. – 41 с.

10. Щоденник вибору профілю навчання: колективний методичний посібник (для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів) / О.В.Мельник, І.І.Ткачук, Л.А.Гуцан, О.Л.Морін. – К.: , 2010. – 84 с.

Чанцева-Коваленко О.М.

м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що у зв’язку з переходом до ринкової економіки, прискореним поширенням комп’ютерних технологій, саме цей напрямок психології переживає корінних змін. Він вимагає істотного перегляду традиційних підходів і наукових концепцій, які